

Dr. Boštjan M. Zupančič

VTISI IZ DALJNEGA KITAJA, ALI: KAJ JE NAROBE Z ZAHODNO CIVILIZACIJO

Prednosti primerjalnega opažanja niso le v tem, da zaznamo podrobnosti in razlike in iz tega sklepamo o tem, kaj je v določenih situacijah normalno in kaj aberantno: res je, seveda, da se dà ta na ta način znebiti nepotrebnih predsodkov na eni in škodljivih iluzij na drugi strani. Potovanje je bilo zato od nekdaj glavno zdravilo za ozkosrčnost in za provincialnost. Vendar seveda opažanje izomorfizmov v družbeni teoriji ni isto kot v primerjalni lepideptorologiji: velika razlika je med tem, kar v angleščini imenujejo *natural history* (primerjalna morfologija) na eni strani in »znanostjo« na drugi strani. Za primer prvega lahko vzamemo fascinantni »Dnevnik kitajskega diplomata« iz druge polovice devetnajstega stoletja. Zheng Dyen je kot član imperialne zahodne misije potoval po Združenih državah, Veliki Britaniji in Franciji in si zapisoval vtise: na zahodu so ga najbolj fascinirale različne otroške igrice, precej neprizadet pa je ostajal ob dosežkih zahodnega razuma in tehnike.

V drugi skrajnosti najdemo aforističnega impresionista Nietzscheja, ki je v svojem času marsikomu zvenel frivolno in nihilistično. Edina razlika med Nietzschejem in Zhengom je pač v tem, da je Nietzsche predvsem postavljaj hipoteze, se pravi teorije z določeno razlagalno vrednostjo: ker je bil preveč pred časom, se mu svojih teorij ni dalo utemeljevati; in tako šele zdaj nekatere od njih dobivajo tisto mesto, ki si ga zaslužijo.

Primerjava med različnimi družbenimi okolji ima to velikansko prednost, da postavi stvari ne le v perspektivo, ampak v pravo stereo tehniko: dodatna perspektiva opazovalca doda stvarim dimenzijo, ki je prej niso imele.

Vse to seveda pišem, ko se vračam s Kitajske in poskušam polno bisago vtisov povzeti v koherentno dojetje – z določeno razlagalno vrednostjo za nas tukaj in zdaj.

Izhodiščnih premis danes ni več potrebno posebej utemeljevati. Še pred nekaj leti bi veljalo za prepotentno, če bi človek pisal o »krizi zahodne civilizacije«: danes je to postal domač pojem. Mnogi naivno gledajo na vzhod, češ »ex oriente lux«, toda preden se človek vda takemu vtisu, je prav, če postavi diagnozo tistega, kar ne deluje tu, na zahodu samem. V pričujočem prispevku bi želel bralcu ponuditi nekaj sklepov, ki se v tem pogledu vsiljujejo angažiranemu opazovalcu.

Krizo zahodne civilizacije po našem mnenju pogojujejo naslednji elementi: prvič, gre gotovo za *demokratični egalitarizem*, katerega naravna protives je, drugič za *hipertrofijo racionalizma* in s tem povezano atrofijo vrednotenja oziroma, psihološko govoreno, čustvovalne funkcije, iz česar, tretjič, izvira pomanjkanje *moralne rasti*, etične evolucije. Vsa ta vprašanja se izkristalizirajo politično v vprašanju

lastnine nad produkcijskimi sredstvi oziroma točneje, v vprašanju, petič, koliko *notranje osvobojenosti* je mogoče pričakovati v sistemu, ki je prediciran na lastninski oblastvenosti kot protivesi demokratičnega egalitarizma.

Za komunizem je bil značilen *nedemokratični* egalitarizem, ki je povzročil – v sosledju z diktaturo – negativno korelacijo med sposobnostjo na eni ter družbenim vplivom (močjo) na drugi strani. Ta proces egalitarizma se je sicer pričel že s francosko revolucijo, vendar je na zahodu privzel oblike politične demokracije. Na zahodu je kapitalistični elitizem (utemeljen na lastninski oblastvenosti) vse do zdaj relativno uspešno kompenziral nominalno egalitarne politične procese: če je bila že politika skorumpirana po demokratični logiki najnižjega skupnega imenovalca, je vsaj v zasebni sferi prevladoval racionalen moment. Ta je zahodnim družbam omogočal ekonomsko rast in učinkovitost, torej natanko tisto, česar v komunizmu ni bilo.

Čeprav je bila ideologija demokratičnega egalitarizma spočetka mišljena kot paravan za prikrivanje dejanskih ekonomskih neenakosti – nad tem se zgraža že Marx v *Kritiki gotskega programa*... tragedija ni bila v tej hipokriziji, ampak nasprotno v dejstvu, da so sledeče si generacije seveda pozabile, da gre samo za izgovor: egalitarnost so pričele jemati resno. Pravni formalizem se je kot hišna goba zalezal v pore družbenega življenja vsepovsod in iz uspešnih korporacij naredil nemočne Guliverje.

Po drugi strani je Zahod seveda gradil vse bolj in bolj na mišljenju: bolj ko je bil dovršen produkt, bolj je bil odtujen delavec. Odtujenost v tem smislu ni nič drugega kot razpad vrednot, pri čemer so vrednote seveda tisto tkivo, ki družbo drži skupaj. Poglaviten vtis, ki ga človek dobi na Kitajskem – zaradi česar je tam v resnici mogoče govoriti o kulturi – je prav to: vrednote in odnosi med ljudmi so prvenstvena preokupacija vsakega posameznika. Gre za sposobnost aдекватnega čustvovalnega odzivanja v vsaki medosebni situaciji, kar seveda ne pomeni, da gre za kakršnokoli sentimentalnost: prej nasprotno. Prav to vsakega posameznika sili, da se ove lastnih čustvovalnih hib, saj je vsaka neadekvatna reakcija v medosebnih odnosih tiho in kruto sankcionirana.

Poglavitno vprašanje – s stališča *kitajske* civilizacije je seveda, v kolikšni meri tak sistem odzivanja v neodtujenem družbenem okolju ne duši posameznika oziroma točneje, njegove zmožnosti za napredovanje od odvisnosti od interpersonalne matrice, v kateri je naddoločen, predeterminiran, in česar se mora, če naj postane neodvisen in moralno pokončen nosilec vrednostnih sodb, pravzaprav osvoboditi.

Zahodna civilizacija ima tu še dodatno prednost, da je sposobna razdreti še zadnjo fazo oblastvenosti – kapitalizem s svojimi lastninskimi odnosi – in tako omogočiti ne le nadaljnjo moralno etično vzrast posameznika, ampak tudi njegovo notranjo osvoboditev. Prav slednje pa je pogoj za sprostitev ustvarjalnosti, brez katere je danes vsaka družba zapisana hitremu propadu.

Osnovna dilema, osnovno notranje protislovje kot gonilo napredka civilizacije, ta čas se torej zdi naslednji: *kako omogočiti visoko stopnjo svobode* (osvobojenosti, moralne rasti, ustvarjalnosti), pri tem pa ne zapasti v egalitarizem, ki je tako ekonomsko kot družbeno funkcionalno nadvse uničevalen in škodljiv. Pod kakšnimi pogoji je mogoče imeti svobodo in pri tem ne izhajati iz dušečega egalitarizma, iz enakosti, ki predstavlja nasilje nad sposobnimi in ruši potrebno korelacijo med sposobnostjo in vplivom v družbi:

Protislovje med svobodo in enakostjo

1. Nobenega dvoma ne more biti o tem, da je svoboda ne le zaželena in nujna, ampak da mora doseči *še višjo*, predvsem psihološko stopnjo, ki bo omogočala še večjo ustvarjalnost. Ta pot je začrtana in ta stvar je izven diskusije.

2. Prav tako ne more biti veliko dvomov glede vprašanja, da ljudje po nobenem razvojnem kriteriju niso enaki in da ima nasilen egalitarizem, se pravi obravnavanje kot enakih tistih, ki si dejansko niso enaki, škodljive posledice na vseh področjih od ekonomskega do moralnega in funkcionalnega. Propad komunističnega eksperimenta je živ dokaz za to.

3. Dejstvo, da se svoboda in enakost pojmujeta kot siamski dvojčici, mora biti izraz nekakšne neuvidevnosti in nespameti. Vprašanje je, kakšne: moja hipoteza je, da to izhaja iz *hipertrofije racionalizma*, ki pojmuje svobodo brez vrednostne presoje (*feelinga*), se pravi brez spoštovanja, vživljanja v druge, smisla za senioriteto itd. – kot pogubno *formalno* pravno enakost. Pravni formalizem kot izraz po eni strani hipertrofirane misljenjske funkcije je (značilno v ZDA) katalizator uničujoče egalitarizacije, tako da se postavlja vprašanje, če ne bo prav to tisto, kar bo to pravno civilizacijo tudi uničilo.

Če bi bili svoboda in čustvovalna funkcija *sorazmerno* razviti, svoboda seveda ne bi pomenila naivnega egalitarizma, ki temelji na odtujenosti in jo tudi povzroča, ampak predvsem na *sposobnosti vživljanja* (empatije) v tolikšni meri, da bi bile spoštovane tiste oblike *racionalnosti*, ki so značilne prav za čustvovalno funkcijo.

V zahodni civilizaciji prevladuje nezavedna domneva, da je politični, pravni in socialni (ne)red stvar *ratia* in nekakšne formalno-logične usklajenosti artikuliranih premis, ki botrujejo družbi v obliki demokracije, ustave in etike: *la reste n'est pas que la littérature...* Stvar zgodovinarjev je, da povedo, kje smo podedovali to kapitalno in usodno pomoto. Za pravo je pretežno očitno, da je stvar začela racionalistično hipertrofirati z začetkom 19. stoletja, torej z Napoleonom in njegovimi kodifikacijami: slednjim so bili krstni botri gospodje Hëlvetius, Montesquieu, Beccaria in nazadnje ta genij buržoazne stupidnosti, Jeremija Bentham, ki je Napoleona nahujskal k neverjetni prepotentnosti: da je namreč mogoče pravo kot refleks vseh družbenih antagonizmov enkrat za trikrat izprecipitirati, skoagulirati in izkristalizirati v *racionalni sistem* formalno-logičnih pravnih norm. O tem sem že veliko pisal in se tu v podrobnosti ne bi še enkrat spuščal, ker nas prav tu zanima zgolj kot *porte parole* za celoten socio-političen sistem.

Problem je seveda, kot običajno, navsezadnje (in še veliko prej) – psihološki. Funkcija razmišljanja *izključuje* psihološko funkcijo vrednotenja; razvoj gre dobesedno na račun druge – tako pri posamezniku, kakor pri celotnih civilizacijah. Če torej izhajamo iz hipoteze, da je zahodna civilizacija v očeh kitajske dobesedno *barbarska* zato, ker je kitajska civilizacija *kot kultura* razvila vrednotenjsko (in ne formalno-logično) *racionalnost* (ne emocionalnosti!), potem se postavlja naslednje vprašanje: ali bo kitajska civilizacija laže prevzela dosežke zahodnega *ratia* (in se z njim kot Japonska okoristila) oziroma ali bo zahodna civilizacija sploh zmožna privzeti *vrednotenjske* dosežke kitajske kulture in z njimi obogatiti svojo prihodnost.

Kitajci zelo radi uporabljajo angleško sintagmo »*spiritual values*«, s čimer pa ne mislijo na nič metafizičnega, sentimentalnega ali religioznega. Njihov mentalni referenčni okvir je tako popolnoma drugačen od našega, zahodnega, da večina prišlekov z zahoda sploh ne doume, v kakšni vodi plavajo, ko Kitajcem prodajajo svoja

razumska doumevanja različnih strokovnih, znanstvenih in teoretičnih problemov. To Kitajci sicer hvaležno sprejemajo, vendar brez unče strahu in spoštovanja ter ponižnosti. Ne bom se veliko zmotil, če zapišem, da na nas gledajo podobno, kot mi gledamo Američane: kot na naivne otroke, ki imajo v rokah zanimive igrače.

Duhovne vrednote so za Kitajce nekaj živega, dinamičnega, aktualnega in vsakdanjega, predvsem pa nekaj, kar se vsakokrat sprti udejanja v veliki umetnosti odnosov med ljudmi. Tisto, na primer, kar je za nas prazna o(b)lika in ceremonial, kurtoazija in celo pretvarjanje in hinavstvo, politika... je pri Kitajcih le uvod v povsem drugačno substanco sopripadnosti, prijateljske lojalnosti, racionalne medosebne naklonjenosti in menjave (*give and take*), skratka, medosebne umetnosti, ki napravlja življenje veliko bolj smiselno kot velike besede Viktorja Frankla »Nečujan vapaj za smislom«.

Tu ni potrebna kakšna globoka filozofija. Če se vprašamo, zakaj je tako velik del ljudi, presitih vsega, pri nas in na zahodu sploh – strahotno nesrečen, depresiven in celo suiciden, potem je očiten odgovor na to v spoznanju, da je človek *zoon politikon* in da torej velik del njegove (ne)srečnosti *mora* tako ali drugače izhajati iz njegovih odnosov z drugimi ljudmi. Če je v teh odnosih sam kronično neprepoznan, zanikan, ponižan in poteptan, potem to pojasnjuje ne le njegovo nesrečo, ampak tudi nesrečo tistih, ki jim z lastno, poudarjam, nespametjo – se pravi s svojim neadekvatnim čustvovalnim reagiranjem – povzroča prav take poškodbe, kakor jih oni povzročajo njemu. Ko je kritična masa te odtujenosti in medsebojnega barbarstva enkrat presežena, začne celokupna civilizacija drseti v racionalistično nadkompensacijo, v hedonizem, brutalizacijo medosebnih odnosov, nerahločutnost itd.

Zapisati, da je v zahodni civilizaciji razum požrl kulturo, glava prevladala nad srcem itd., ni težko. Veliko težje, in v tem je pravi izziv danes, je prikazati, kako neverjetno šarmantno, blagodejno in smisel vzbujajoče je okolje, ki adekvatno reagira na človekove geste in namere. Ameriški psihoanalitik Hillman, ki prednjači v razvoju teorije o »*feeling function*« kot inferiorni funkciji v zahodni civilizaciji, uporablja sintagmo »*spirited interest*« kot katalizatorju čustvovalne katarze pri tistih, ki bi se radi šele pričeli zavedati, kaj sploh čutijo. Beseda »*spirited*« v tem kontekstu je tako veliko bližje zgoraj zapisani besedi »*spiritual (values)*«¹. Vendar se ta pridevnik »*spirited*« ne nanaša na »duhovnost« v našem smislu te besede, ampak prej na na-v-dušenje v izvornem pomenu te slovenske besede. Tu gre za nekaj, kar se nanaša na dušo v praktičnem, življenjskem, človeškem smislu te besede, na neke vrste energije, kakršno evropska civilizacija pozna iz *cinquecenta* in renesanse sploh: gre za Eros, vendar ne v erotičnem, libidinalnem smislu te besede, ampak za sublimacijo libida, ki se investira v razdrugačenje, diferenciacijo adekvatnega čustvovalnega reagiranja, ki se odpira čez deset oktav v vseh možnih durih in molih.

Ko sem te stvari preverjal s svojimi kitajskimi prijatelji, so me ti, spričo tega razumevanja – ne nasmehnite se! – vzljubili. Način, kako so na te moje eksploracije prikimali, ni bil ne paternalističen in ne kondescenten, ne zgolj entuziastičen ali resigniran. Ne, svojo naklonjenost so pokazali s povabilom na večerjo, na katero so povabili tudi druge svoje prijatelje: iz topline tega sprejema je bilo očitno, da se veselijo nekoga, ki ima v sebi dovolj nežnosti in čustvovalne dovtetnosti, da razume – Zahodnjak, kakršen že je – v čem je Kitajska kulturna.²

¹ O tem sem podrobneje pisal v eseju »O družabnosti«, ki je bil objavljen v knjigi »Od blaznosti do blagoslova«, Ljubljana, 1992

² Moje teorije o kazenskem procesu in ustavnih pravicah so jih sicer primerno zanimale, a če so me na koncu povabili kot eksperta k reformi kitajskega kazenskega prava, je bil to zgolj potreben pogoj.

I.

Glej kako se prepletajo (s)misli
iz odmikajočih se obzorij, iluzij, nepotešenih hrepenenj,
češ da, nič več kot čêš-dà:
je na koncu vse energija in sončni libido.
Koliko nespameti je šlo čez moj papir,
koliko dobrote je bilo zmetane za gnoj in gnev
eni sami mladi brezi na Boulevard Mont Petit,
v imenu sposojenih lepote in minljivih lojalnosti.
Energija je beg, energija za beg, energija od Boga . . .
Naj odplavi estrogene in testosteron,
Eros in Thanatos,
če to zgolj podaja štafetno palico naslednji generaciji!

II

In vendar je vse, kar sem vedno iskal
v bukovih gozdovih, na tropskih obalah,
pod Apolonovim templjem: ena sama samcata ljubezniva
kretnja,
gesta iz pameti, torej vse prej kot strast
in passio in te vrste neumno trpljenje.

III.

Preklet je čas, ki v njem živimo,
da ne pozna ne ritma in ne melodije,
te vrste sprevida in sprevidevnosti, ki ne stane nič.
Modrost je, da si nič več ne sposojaš od sposojenih,
da ne daješ, če ne vračajo.

IV.

Z ogromnim fonendoskopom prisluhnem drhtenju
nočnega neba,
nosečega trebuha večnosti, da slišim utrip še nerojenega
vesolja veselja,
ki mu pripadam, da bi lahko ločil dobro od zla.